

Enric Prat de la Riba i les colònies industrials

Prat de la Riba (1870 – 1917), advocat, home de lletres i de cultura, periodista, teoritzador, polític i governant, president de la Diputació de Barcelona (1907-1917) i el primer president de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923), se l'ha considerat també un defensor del sistema de colònia industrial(1). Ens proposem analitzar el context polític i social en què va elaborar la seva teoria, és a dir, abans de 1900, les fonts que el van nodrir, i reflexionant sobre fins a quin punt les teories de Prat de la Riba van influenciar en el desenvolupament de les colònies.

Del pensament de Prat de la Riba (2), una vasta obra teòrica desplegada des de 1881 fins a 1917, publicada en format d'opinions, manifestos, glosses, articles periodístics i estudis en revistes, diaris i llibres, ens interessen especialment les següents obres que formen part del corpus teòric del que s'anomenava aleshores, la "qüestió social" en el que s'inscriu la seva defensa del sistema de colònia: l'article de 1897 "Algunas fábricas modelo en Inglaterra" (3); la "Ley Jurídica de la industria. Estudios de filosofía jurídica seguido de bases para la formación de un código industrial", la seva tesi doctoral, ampliada i presentada el 1894 a la Universitat Central de Madrid, premiada en el curs 1896-1897 per l'Acadèmia de Legislació i Jurisprudència de Barcelona i publicada el 1898(4), on defineix les bondats de la colònia industrial(5). El primer és un breu però interessant article sobre les colònies angleses que ell considera modèliques; la tesi es una obra que exigeix reflexió, maduració i temps i que conté,

en el seu capítol sisè, la defensa del sistema de colònia. Són obres de joventut i d'un curt període de temps que, comparats amb "Los jurados mixtos para dirimir las diferencias entre patronos y obreros y para prevenir y remediar las huelgas", del 1901, mostren l'evolució del pensament de Prat, del liberalisme ortodox a un marcat intervencionisme, tal i com destaquen Enric Jardí i Albert Balcells. Balcells ens fa veure també, la importància que té la cronologia alhora d'interpretar i entendre l'obra del que fou un dels polítics i ideòlegs més importants del catalanisme polític: "Per què el pensament de Prat de la Riba jove, el primer Prat, és més dretà i menys democràtic i obert que

el del Prat de la Riba madur, el darrer Prat. La lectura d'aquest autor resulta unilateral i esbiaixada si es perd de vista l'evolució global del seu discurs i només es considera parcialment la seva obra escrita, limitant l'anàlisi i la interpretació al simple comentari textual, sense situar-la en cada moment en el context històric concret" (6).

La cronologia és clau també per entendre l'evolució del sistema de colònia durant el llarg període de temps que va de mitjans del s. XIX, quan es comencen a construir el que seran en un futur colònies, durant el període de la legislació colonial –especialment des de la llei de juny de 1868, i la última, que aboleix els privilegis a les colònies el 1892 (7)–, i fins

a mitjans s. XX. En aquest període de temps es van fent adaptacions de les diferents corrents del paternalisme, el religiós –en la seva expressió de catolicisme social– i el laic.

El context històric del pensament de Prat de la Riba en relació a les colònies

Prat de la Riba reflexiona i teoritza sobre el sistema de colònia industrial en un context d'extrema agitació social, no només a Barcelona i a les principals ciutats industrials del país, sinó també a les valls fluvials on els industrials tèxtils construïen colònies. El 1855 ja s'havien viscut episodis violents a Gironella i Berga, on "ha sido paseado un fabricante por las calles con una pieza de tela colgada del cuello para manifestar que aquel fabricante había faltado a pactos..."(8) i episodis semblants a Sallent i a Balsareny, tots relacionats amb la introducció de les selfactines.

Als anys vuitanta del s. XIX es va viure una nova etapa de conflictivitat, aquesta vegada més llarga i més rellevant, que no es quedava només en vagues puntuals –el 1888 al Ter la vaga va durar prop d'un any–, sinó que anava molt més lluny. Al Llobregat, el conflicte es radicalitzà fins al punt d'esdevenir violent: entre 1883 i 1889 hi va haver atemptats amb bombes a Cal Pons, Cal Rosal i Cal Metre contra directius i propietaris. El conflicte no era solament per la reducció de la jornada de treball,

Octaveta de les vagues de 1890 a Puig-reig. (ARXIU RSR)

sinó també contra la imposició d'un nou sistema de treball a l'anglesa, del treball nocturn i la reducció de sous(9).

A Barcelona, el moviment obrer va mostrar la seva força l'1 de maig de 1890 en una concentració massiva, i també el 1891 amb la convocatòria de la vaga general demanant la jornada laboral de les 8 hores. La vaga del 1890(10), que va esclatar a Manresa el març i es va escampar riu amunt fins a mitjans d'agost, es va viure amb una duresa especial al Llobregat; la repressió va ser tan forta i les conseqüències tan importants que les reivindicacions van quedar tallades en sec, amb acomiadaments i llistes negres que van negar la feina a uns sis-cents treballadors de les colònies i fàbriques del Berguedà. Ser acomiadat comportava ser desnonat i expulsat del nucli industrial, perdre feina i pis per a tota la família. Fou a partir d'aquest conflicte –aprofitat pels mateixos fabricants que van decretar el locaut perquè tenien estocs acumulats– que es va començar a aplicar a les colònies la política paternalista que es concretava en un fort control dels treballadors i en l'oferta de més serveis (guarderies, escoles, bar, casino, teatre, lleure, etc.), a més de models tous d'organització de serveis (societats mutualistes i recreatives, economats, etc.) que durant molt de temps foren superiors als que podien oferir els pobres ajuntaments dels pobles, caps del terme municipal. El fabricant suplia unes administracions –els ajuntaments, les diputacions i el mateix Estat– amb responsabilitats socials que encara trigarien molt a arribar als pobles. Es tractava tant de retenir treballadors, evitar que marxessin a Barcelona o a altres poblacions, i al mateix temps amansir-los. Aquesta política tingué especialment èxit al Llobregat, on s'aplicà amb molta cura: directors i capellans, mestres i monges es van encarregar d'adoctrinar els treballadors, de premiar fidelitats, i fins i tot de promoure els fills dels treballadors amb la possibilitat d'accedir a estudis(11).

Al Ter i al Fresser (12) els empresaris de colònies van tardar més en proporcionar serveis importants per als seus treballa-

dors; les colònies eren molt més senzilles que les del Llobregat, i les fàbriques dedicades majoritàriament a la filatura estaven immerses en un procés de renovació tecnològica que comportava la substitució de les selfactines per les contínues, i també la substitució de mà d'obra masculina per femenina, més barata, reconversió que al Llobregat s'havia fet progressivament i lentament, i que es veia apaivagada pel fet que bona part de les colònies filaven i teixien cotó i d'aquesta manera els homes s'ocupaven majoritàriament als telers o als serveis auxiliars (manyaneria, paletes, electricistes, etc.). Per aquesta raó entre 1899 i 1901 es produí un període de forta conflictivitat a tota la conca del Ter que es saldà amb la derrota dels obrers i el desprestigi de l'organització sindical amb la immediata pèrdua d'afiliats, desarticulació i desmembrament de les seves organitzacions.

Quan Prat de la Riba escriu, el 1896, la *Ley jurídica*, i l'amplia i la publica el 1898, ho fa immers en aquesta conjuntura de crisi social, accentuada encara més a Barcelona per l'esclat de la violència anarquista, protagonitzada per accions individuals o per petits grups que, deslligades de les estratègies sindicals, van colpir la societat catalana –sobretot la barcelonina entre 1893 i 1897–, però també l'espanyola i l'europea(13). La resposta de la patronal catalana i les autoritats governamentals contra aquests actes va ser extremar les mesures repressives contra el moviment obrer(14) però no en van poder aturar el seu avenç.

Prat apostava per un altre camí, més lent, de més llarg recorre-

Diari EL ANARQUISTA, editat a Madrid (ARXIU ARB)

gut, el de la colònia industrial, però no d'una colònia industrial generalista sinó concretament la que Eusebi Güell i Ferran Alsina, havien fundat l'any 1890 a la finca de Santa Coloma de Cervelló. Els historiadors coincideixen en destacar que el trasllat del Vapor Vell de Sants a la colònia Güell s'avançà quan, l'any 1891, Ferran Alsina és víctima d'un atemptat anarquista en represàlia a voler introduir mètodes de treball anglesos per augmentar la productivitat al Vapor Vell de Sants. El mateix 1891 Güell inicià l'expedient de sol·licitud de colònia. El Vapor Vell feia anys que patia la violència del moviment obrer: durant la primera vaga general de Catalunya, el 2 de juliol de l'any 1855, va morir a trets de pistola el gerent del Vapor Vell, Josep Sol i Padrís, que era membre de la Junta de Fàbriques, de l'Institut Industrial de Catalunya i diputat a Corts. En el mateix atemptat resultà ferit el soci de Joan Güell, Domingo Ramis. L'atemptat que patí Ferran Alsina el 1891 accelerà el trasllat a la colònia, però el projecte estava madur des de feia temps, convençuts Güell i Alsina, també Prat, que havia arribat el moment d'assajar l'experiència de la colònia industrial i abordar al mateix temps tres problemes: el de la millora tecnologia, el de la reestructuració del treball i, sens dubte, el de la «qüestió social» (15).

A aquestes alçades del segle era evident que el tema de la «qüestió social» no havia fet més que empitjorar. L'ampli ventall de

propostes que anaven des de la caritat cristiana fins a la revolució proletària, passant pel catolicisme social i el paternalisme empresarial, sensiblement diferents a les d'Espanya, no passaven de ser teories. A Catalunya les discussions doctrinals, a més de rebre la influència del moviment obrer, es van caracteritzar perquè, tant els juristes com el mateix catolicisme social van tenir una dinàmica pròpia. A tot això, que no és poc, cal afegir-hi un altre fet del tot diferenciador, molt especialment rellevant en aquest final de segle XIX i principis del XX, i és que fabricants i intel·lectuals –aquests estretament relacionats amb els primers– van intervenir directament en el debat aportant una visió econòmica que feia de contrapès a les aportacions dels teòrics i juristes. És determinant també, l'opció del republicanisme federal i les seves propostes reformistes per entendre que el tema de la «qüestió social» era cabdal a Catalunya(16).

La «qüestió social» era un tema d'interès pel jove Prat de la Riba que l'any 1898 reunia, en la seva persona, les facetes de jurista, intel·lectual vinculat a destacats industrials i economistes, catòlic i periodista. Prat estava al cas no solament de les propostes teòriques catalanes, espanyoles i europees, especialment com veurem, de les franceses i les angleses, sinó també les experiències consolidades a Catalunya, com per exemple les berguedanes de Cal Rosal, Viladomiu Vell, Cal Pons, l'Ametlla de Merola i també la que, a Esparraguera, es coneixeria amb el nom de Sedó. També els treballs de la *Comisión de Reformas Sociales*, fundada el 1883 i que fou el primer pas cap a la institucionalització de la reforma social estatal. Com molt bé explica Garcia Balañà(17), la patronal catalana va fer pinya per no cedir davant les modestes peticions del "reformisme social" pregonat per l'esquerra liberal i republicana i reivindicat per les elits obreres no marxistes, sobretot quan el sindicalisme resistencialista va apostar per la conquesta de la jornada laboral de vuit hores per la via de les vagues generals convocades els primers de maig de 1890 i 1891. Quan el

govern va anunciar l'estudi de la reglamentació industrial, tal i com havia aconsellat la *Comisión de Reformas Sociales*, els industrials catalans van posar el crit al cel.

Ferran Alsina, l'ideòleg de la colònia Güell, amic personal de Prat de la Riba amb el qual compartien tertúlies a casa d'Eusebi Güell, es queixava, en una conferència pronunciada als membres de la Lliga de Catalunya el febrer de 1892, que "a Madrid hi ha qui porta de cap tornar a remoure y ultimar la important qüestió de la reglamentació del treball dels noys en els tallers i fàbriques". Criticava obertament la llei de fàbriques britànica que el sindicat cotoner de les Tres Classes del Vapor defensava com a model després d'efectuar un viatge a la regió industrial de Lancashire el 1889. La memòria del viatge es va editar i dedicar al Foment del Treball Nacional en un clar intent d'oferir solucions que poguessin engrescar a la gran patronal catalana (18).

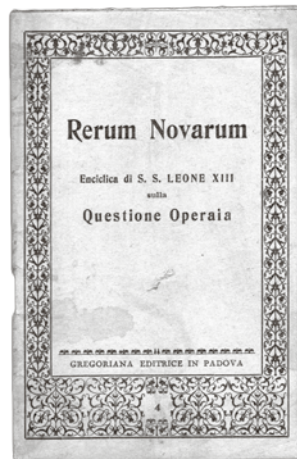
Prat, en mig de la radicalització entre les postures de la patronal i les del sindicalisme anarquista, i davant la crisi política desencadenada per la pèrdua de les colònies americanes i que va significar la seva entrada en la política activa, va intentar posar-hi seny: "Entre moltes altres coses, el treball de Prat de la Riba fou una temptativa de conceptualitzar legalment i socialment un sistema de relacions laborals de naturalesa corporativa en què la posició de la patronal no s'expressés en termes purament coercitius: Prat hi reivindica la colònia industrial ca-

talana, en el sentit de conferir-li una suma de potencialitats jurídiques i socials (sempre al marge de l'Estat, i fins en contra d'aquest) que ben poques colònies autòctones assoliren ni es proposaren mai" (19).

El catolicisme social, la «*Rerum Novarum*» de Lleó XIII, l'integrisme i les colònies

Prat era un home de profundes conviccions catòliques, conrea des amb amistats significatives –el seu cunyat i amic fou Josep Dachs, secretari del bisbe Torres i Bages–, sustentat per reflexions i lectures –de l'obra de E. Cheysson y Le Play–, estava al costat de l'Església catalana que havia apostat per catolicisme social i el catalanisme polític, representada pels bisbes Morgades i Torres i Bages, i coneixia la doctrina social de l'Església definida pel Papa Lleó XIII el 1891, a la encíclica «*Rerum Novarum*»⁽²⁰⁾, en nom de la qual es van desenvolupar moltes interpretacions, forces d'elles extremes i poc integradores, més polítiques que religioses, més extremistes que conciliadores. A tall d'exemple i relacionat directament amb l'acció social de l'església catalana a les colònies, ubicades majoritàriament en els territoris dels bisbats de Vic i de Solsona⁽²¹⁾ cal destacar la postura prudent que van adoptar els bisbes catalans, també Prat de la Riba, davant la gran peregrinació obrera a Roma del 1894.

La idea havia sorgit al congrés catòlic de Sevilla impulsada per la

La *Rerum Novarum* té com a subtítol "Sobre les condicions dels Treballadors". En aquest document, el Papa Lleó estableix la resposta de l'Església Catòlica al conflicte social que ha esclatat després de la industrialització i que ha comportat l'emergència del socialisme. (ARXIU ARB)

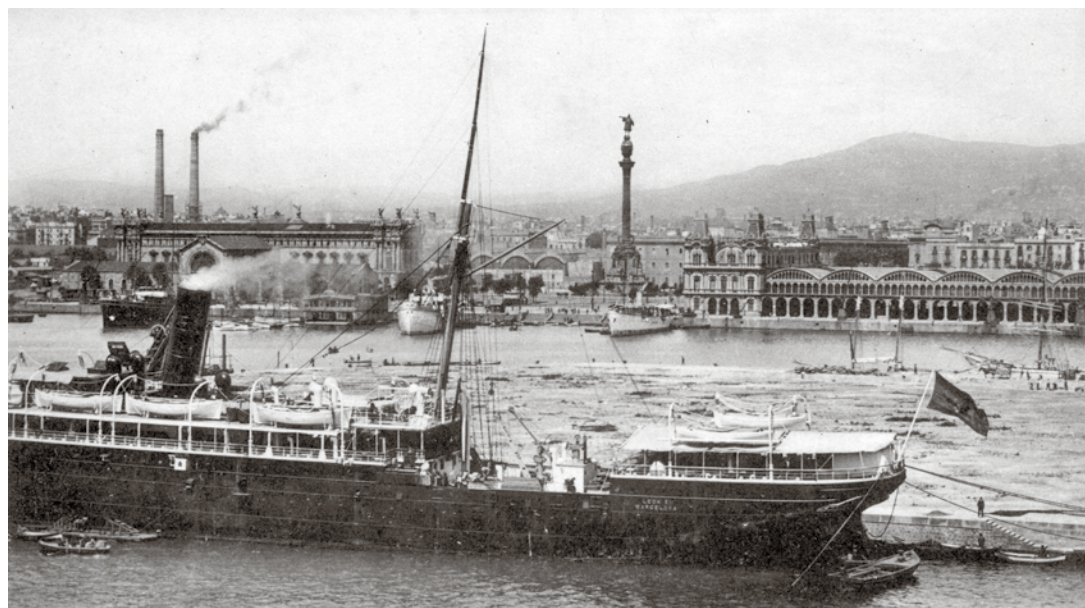

Lleó XIII va aprofundir en temàtica social, condemnant tant el socialisme com el capitalisme liberal, proposant una harmonia entre ambdós i creant la base de la política social que l'Església ha mantingut durant tot el segle xx. (ARXIU ARB)

Asamblea Nacional de corporaciones católicas obreras que va plantejar la peregrinació, no només com una adhesió multitudinària de la classe obrera catòlica a Lleó XIII, el «*Papa de los obreros*», sinó també com una demostració de força per part de l'oligarquia conservadora. La peregrinació es va convertir en un acte totalment polititzat, amb manifestacions de protesta per part de republicans i associacions laiques i obreres, però també va tenir crítiques ferotges per part dels sectors de l'integrisme catòlic i dels carlins (22).

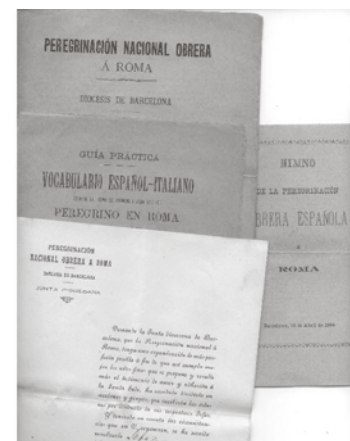
Carlos López Bru (1853-1925), marquès de Comillas⁽²³⁾ es va convertir en el principal promotor del romiatge, desplegant una intensa campanya de difusió amb el suport de la premsa catòlica i va aconseguir reunir una xifra extraordinària de pelegrins que oscil·la, segons les fonts, entre 15.000 i 18.500 persones, que van omplir sis vaixells de la companyia Transatlàntica, propietat del marquès. Els "obers" van fer el viatge gràcies a les subscripcions organitzades per les parròquies i les subvencions concedides per industrials, sobretot per part del marquès de Comillas i en menor mesura per altres industrials bascos, i per prohoms catalans com l'advocat i polític Manuel Duran i Bas, amic del marquès, i els industrials Eusebi Güell, cunyat del marquès, i els germans Rosal, tots dos amos de colònies tèxtils⁽²⁴⁾.

L'aposta del Rosal a favor de la peregrinació van donar rendiments propagandístics. D'en-

Vapor "León XIII" de la transatlàntica al port de Barcelona. (ARXIU ARB)

Passaports, i certificats dels pelegrins de 1894. (ARXIU ARB)

trada van aconseguir que el bisbe Morgades de Vic, aleshores també administrador apostòlic de Solsona– lliurés el document “Estatutos y Reglamentos. Colonia Industrial de Rosal Hermanos” al Cardenal Rampolla del Tindaro secretari d’Estat del Papa León XIII(25). Els elogis del Papa van arribar a Berga i a Cal Rosal de la mà del diari “La Verdad”, –un diari finançat pels Rosal (26)– i de “El Bergadán”(27), però també molt més lluny, de la mà dels integristes que van elevar la política paternalista dels germans Rosal a la categoria de model. Els estatuts, un decàleg ben simple de normes de funcionament de l’escola i del convent, es van donar a conèixer els assistents al Congrés Catòlic de Tarragona d’aquell mateix 1894, i mitjançant la premsa catòlica, especialment de la “Revista Católica de las cuestiones sociales”, als sectors dels catolicisme integrista espanyol(28). Aquesta publicació, nascuda justament a l’ombra de la peregrinació, dirigida al moviment obrer catòlic i fundada pel marquès de Comillas, comptava amb la col·lació d’autors destacats de l’integrisme espanyol, començant pel seu director, el sevillà José Ignacio de Urbina, fundador de una *Liga Antimasónica y Antisemita*. La revista, dedicada a la propaganda catòlica a favor de las “instituciones económicas de la clase obrera”, es dirigia principalment a “al clero, a los capitalistas, a los patronos y a los obreros”.

Josep Noguera considera que a Cal Rosal feia anys que aplicaven les consignes de la doctrina social de l’Església, i que justament aquesta pràctica és la que estalvia als amos els maldecaps de les vagues de 1890. Els Rosal portaven a terme una “combinació de disciplina rígida i paternalisme industrial”, iniciada per Ramon Rosal Cortina, i continuada i enriquida pels germans Antoni i Agustí Rosal Sala (29). Segons el periodista anònim que comentava els últims atemptats anarquistes ocorreguts a Barcelona i elogiava la pràctica dels Rosal en un article publicat al número 11 de “La Verdad” el dia 19 de juny de 1896, la recepta era fàcil: “En las actuales circunstancias hemos creído de nuestro deber, aun a trueque de ofender la modestia de los Sres. Rosal, ocuparnos de este asunto,

a fin de que se vea que la cuestión social, si se estudia como se merece, puede fácilmente resolverse. Lo repetimos: para lograrlo, bastan el pan y las hojas de catecismo, caritativamente y como Dios manda repartirlos. De este modo no habría incrédulos, hambrientos, ni desesperados y como estas circunstancias son las primeras de los anarquistas, estos no existirían”.

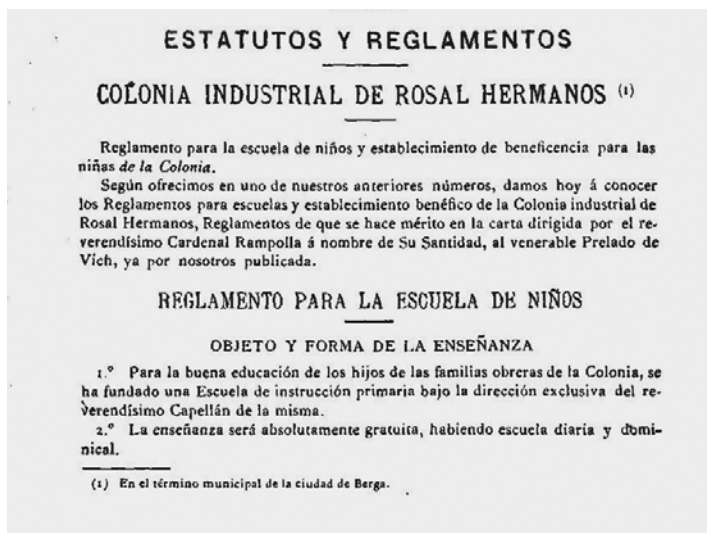
No n’estem tan segurs de l’èxit d’aquestes polítiques perquè pocs anys abans de la gran vaga de 1890 que no es va fer sentir a Cal Rosal, concretament el maig de 1886, havia esclatat “un enorme petardo» a la casa que Agustí Rosal tenia a Berga(30). Probablement aquest difícil equilibri entre disciplina i paternalisme, practicat també a la resta de colònies del

Llobregat, no tenia rendiments tan alts ni a Cal Rosal ni en altres colònies; altra cosa és el que la premsa berguedana, controlada pels Rosal, presentés com efectiva la pau social a Cal Rosal i mostrés obertament la conflictivitat existent a Cal Pons, dues colònies els amos de les quals rivalitzaven en el terreny polític com a partidaris dels partits conservador i liberal respectivament.

Probablement l’aposta per finançar el pelegrinatge a Roma –pelegrinatge que també va comptar amb la participació activa dels fabricants de la resta de colònies– i molt especialment la campanya de difusió que va seguir-la van ser una estratègia impulsada pels Rosal per apaiva-

gar el descrèdit que va provocar l’article del periodista i advocat valencià Luis Morote que amb el títol “Feudalismo en las fábricas” va publicat al diari madrileny “El Liberal” el dia 5 de maig de 1891 i al cap de dos dies al diari barceloní “La Publicidad”. Tot i que Morote no esmenta el nom de la colònia Rosal, tothom la va identificar. Els dos periodistes i advocats que l’acompanyaven, el republicà Emili Junoy i el manresà Maurici Fius i Palà, ambdós corresponsals del diari català i aquest últim especialment dels esdeveniments que van tenir lloc durant la gran vaga de 1890, sabien molt bé a on el portaven i per què li portaven.

Morote va fer més visites a altres colònies del Llobregat, segurament que acompanyat també pels mateixos col·laboradors i amics. El dia 9 de maig de 1891 “El Liberal” publicava una elogiosa i llarga crònica sobre la “Fábrica de los Sres. Sedó y Compañía” –de la qual era accionista José Antonio de Olano y Iriondo, el pare del futur comte de Fígols– i a la co-

Detall del Estatuto y Reglamento de la Colònia Rosal, publicat per la Revista de Revista catòlica de las cuestiones sociales el 1895 (ARXIU RSR)

Alumnes de l’escola de Cal Rosal (ARXIU ARB)

Treballadors de la colònia Rosal en una fotografia de l'any 1906 (ARXIU ARB)

lònia. La descripció dels serveis de la colònia va acompanyada de comentaris sorprenents: “*Los obreros están divididos en dos secciones que trabajan 800 de noche y 1.800 de día. Pues bien, de esos obreros una tercera parte son niños y niñas, algunos de diez y once años, que se escurren como ardillas por bajo los telares para cambiar los husos. No es esta culpa de los fabricantes sólo. Los obreros tienen numerosa prole. Encerrados entre las murallas de la colonia (muralla que tiene sus correspondientes aspilleras como una fortaleza) se reproducen que es una bendición de Dios. Y al no poder mantener tanto lujo, al no necesitar los salarios auxiliares, los padres les hacen trabajar sin más ley que la necesidad... Los padres se cuidan de que sus hijos, por pequeños que sean, les ganen un jornal pero no se cuidan ni poco ni mucho de que se instruyan. Tendremos, me decía el Sr. D. Luis Sedó y Guichard, joven simpático de 18 años, que concluye este curso la carrera de derecho, tendremos que declarar la instrucción obligatoria. ... Un detalle para concluir: vistiendo el traje de obrero, llevando la blusa azul como distintivo honroso y trabajando como uno de tantos, encontré*

en la fábrica del señor Sedó á un hijo de un fabricante de Barcelona. Tal es la educación que dan aquí á sus hijos los que se han hecho ricos por el trabajo: la educación industrial. Deu ni dó!

Com s'explica que Morote vegi dues colònies d'una manera tant diferent quan els serveis i el sistema de colònia és el mateix, o molt similar?. Quines complicitats polítiques hi havia amb els Sedó i no hi havia en els Rosal?. Els Rosal no vam perdre el temps. De seguida van contraatacar amb les mateixes armes, les de la premsa. El 8 de maig de 1891 *La Vanguardia* publicava una informació “*que según carta que recibimos en la semana pasada, en la fábrica que los señores Rosal Hermanos poseen en el término de Berga*” i més concretament a Graugès on “*se ha inaugurado un sistema de transmisión y distribución de fuerza eléctrica*”.

Els elogis a la política paternalista del Rosal són presents en la literatura del catolicisme conservador català i espanyol. Victorià Santamaria i Tous (1850-1917) jurista i autor de diverses obres de tema jurídic destaca a “*Derecho consuetudinario y economía popular de las Provincias de Tarragona y Barcelona con indicaciones de las de Gerona y Lérida. Memoria que obtuvo el tercer premio en el primer concurso especial sobre derecho con-*

suetudinario y economía popular abierto por la Real Academia de Ciencias Morales y Políticas para el año de 1897”, publicat a Madrid, que la colònia Rosal es una institució de beneficència agrícola-industrial, de la qual en remarca el caràcter paternalista, conseqüència de la privatització i de la influència de la religió. Santamaria considerava la colònia Rosal modèlica i afirmava: “*Creemos que este cariño con que los fabricantes miran el interés material y moral de sus dependientes es el mejor preservativa contra la enfermedad social que os amenaza*” (31), i que a Cal Rosal “*Nunca hubo huelga alguna en dicha fábrica, ni se registran Escándalos, pues cualquier blasfemia, inmoralidad o introducción de malos periódicos es castigada con el despedido del culpable*” (32).

El 1893 Joan Sallarès i Pla –industrial tèxtil, polític conservador, defensor del proteccionisme, president del Gremi de Fabricants de Sabadell, i president del Foment del Treball Nacional (1897) i diputat a Corts (1899)– de gran influència entre l'empresariat català i espanyol, publicava les seves segones reflexions sobre temes socials. El 1890 havia publicat “*La cuestión de las ocho horas*” (33) i ara centrava la seva atenció a “*El trabajo de las mujeres y los niños*” acompanyada d'uns apèndixs

que completaven que “*vienen á ilustrar más y más la cuestión que se ventila, y á demostrar cual es el estado actual de este asunto en los principales países de Europa, así como los esfuerzos hechos en pro de la clase obrera por varios Industriales catalanes, por ejemplo, los señores Rosal Hermanos, de Berga*”.

El mateix Felix Sardà i Galvany, des de la *Revista Popular* elogiava i recomanava l'any 1903, la lectura de Sallarès i Pla al mateix temps que considerava a colònia Rosal de Berga com un exemple “*en la que todos los trabajadores pertenecían al Apostolado de la Oración y a la Congregación de las Hijas de Maria, y la educación y la enseñanza infantil estaba en manos de sacerdotes; también disponían de un Centro Católico y de una cooperativa dirigida por los mismos trabajadores*” (34). L'autor de *El liberalismo es pecado* (1884), una obra que a més de convertir-se en el programa doctrinal del partit carlí, desencadenà una polèmica dins el catolicisme català i espanyol que va prendre una dimensió europea –l'any 1891 va veure la llum l'edició poliglota, monumental i historiada, en vuit idiomes– es va convertir en el manual de l'integrisme (35).

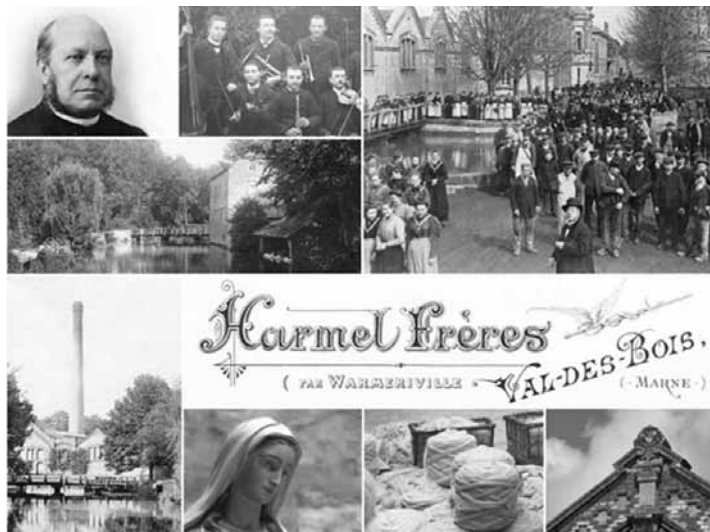
La colònia Rosal també fou comparada amb la prestigiosa colònia tèxtil francesa de Val de Boys, impulsada per l'empresari social catòlic francès Lleó Harmel (1829–1915) (36). A la seva colònia Harmel havia instaurat una Caixa de Socors i Estalvis (1861), una capella (1862) i una cooperativa de consum (1879); des del 1878 respectava escrupolosament el descans dominical i el 1883 va posar en marxa un sistema de pensions i retiro i una assemblea de treballadors anomenada *Consell de Fàbrica* on els delegats dels treballadors, els familiars de l'empresari i el capellà de la colònia dirimien temes relacionats amb prevenció d'accidents, productivitat, sous, i fins i tot la provisió de cafè calent durant el primer descans del matí. Convençut que la regeneració de la classe obrera passava per la cristianització, feia classes al seminari veí de Saint-Sulpice i, a partir de 1887, els seminaristes passaven temporades d'estiu a la colònia per conèixer l'experiència

de Val de Boys. El 1891, el mateix any que es publicava la *Rerum Novarum*, Harmel publicava la seva obra *Catecismo del patrono ó del jefe de taller, fábrica, industria ó explotación: elaborado con el concurso de gran número de teólogos* (37).

L'obra de Harmel fou elogiada per tota l'Església espanyola, també pels sectors més tradicionalistes, com és el cas per exemple de Rafael Rodríguez de Cepeda y Marqués (1850-1918), catedràtic de Dret Natural de la Universitat de València, que el 1903 comparava l'obra de Harmel amb la de Comillas i dels germans Rosal amb aquestes paraules: *Nobles ejemplos de estos patronos se encuentran en nuestra patria y podríamos citar como modelos de estas empresas y organizaciones industriales aquellas á cuyo frente se encuentra el señor marqués de Comillas y en Cataluña también la célebre colonia industrial de los señores Rosal en la comarca de Berga. Los obreros agradecidos de un gran industrial francés, de Mr. León Harmel, no le conocen con otro nombre más que con el de bon père, buen padre* (38).

Els sectors més conservadors de l'empresariat català proposaven, fins i tot, solucions més radicals. Sallarés considerava que *“para conseguir la educación de los niños obreros y para suplir las deficiencias de la misma en el hogar doméstico de la clase obrera, la creación de pensionados obreros donde la niñez obrera hallaría la necesaria instrucción y la educación que cuantos se preocupan del porvenir reclaman para la nueva generación, si no se quiere perder toda esperanza de reconstitución de la familia”* (39). La proposta de Sallarés estava en línia amb el corrent vigent a Europa des de principis del s. XIX i que s'estenia des de les experiències en el camp de l'educació a altres àmbits, més concretament en el cas de les colònies agrícoles i industrials. J.M. Fradera (40) considera que la mateixa idea de «colònia industrial» sorgeix de la tendència que s'imposa, al mateix temps que una creixent desconfiança en l'Estat, i que considera que un espai carcerari i regenerador on enquadrar els treballadors industrials lluny de la ciutat no és més que l'exemple més extrem d'una idea que impregna la societat.

Recloure, tancar, agrupar, en

definitiva controlar determinats col·lectius com són els pobres, en el cas de la colònia de pobres de Veenhuizen, a Holanda, fundada pel general Johannes Van Den Bosch el 1832 com un reformatori voluntari amb l'objectiu de reinserir pobres i que amb poc temps va acabar convertit en una colònia-presó, prop de la qual se'n van construir més, transformant aquest territori d'Holanda en una regió penitenciària (41). A Espanya i a Catalunya, la pobresa era considerada entre polítics i apòlogues conservadors de finals del XIX, com una conseqüència de la

fatalitat, derivada de l'acció divina (42). Antoni Camps i Fabrès (1822-1882) un fabricant cintoire de Manresa instal·lat a Barcelona, autor també d'una obra poètica prou extensa i reconeguda entre els seus correligionaris, ho resumeix clarament en la seva obra *“Apuntes sobre la cuestión industrial”*, prologada pel bisbe Morgades de Vic, editada a Manresa el 1894, i que contenia els articles que l'autor havia publicat a *El Semanario de Manresa* entre 1878-1884. El fabricant afirmava: *“Téngase en cuenta que nosotros hablamos de las cosas [...] que ha querido Dios que*

Lleó Harmel (La Neuville-lès-Wasigny a les Ardenes, 1829-Niça 1915) industrial francès i amic del papa Lleó XIII, inspirà a Lleó XIII la redacció de la *“Rerum Novarum”*.

Al complex industrial de Val-des-Bois, a la localitat de Warminster (Departament francès de Marne), va crear una colònia modèlica, exemple del paternalisme catòlic.

fuesen. No cabe duda que el creador ha dispuesto que haya desigualdad en sus fortunas [la dels homes] [...] no sólo para convertir en estímulo el fruto del trabajo, sino para que se ejercitase entre ellos la caridad, que es amor y deber al mismo tiempo”.

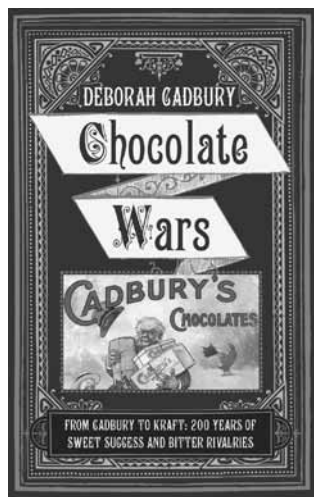
Però al costat d'aquest concepte de pobresa innata a la condició de moltes persones, la realitat dibuixava un panorama molt complex que no es podia obviar: la crisi econòmica, el desordre moral –prostitució, alcoholisme, dissolució de la família– i social –pauperisme i qüestió social–, desordre en l'ús de l'espai –suburbis, barraquisme, tuguris, insalubritat–, i fins i tot el desordre fisiològic –mortalitat, malalties, deformacions, raquitisme–, totes conseqüència del procés d'industrialització, al qual calia posar remei. Els socialistes utòpics i els ideòlegs del paternalisme europeu feia temps que hi reflexionaven i que fins i tot havien portat a la pràctica les seves teories. Com acabem de veure també hi havia teoria i pràctica en el paternalisme religiós del marquès de Comillas, de Sellarés, de Sardà i Galvany, de Santamaria, en definitiva dels germans Rosal a la seva colònia berguedana, que era considerada per la premsa liberal de l'època com un clar exemple del caciquisme carlista, amb pràctiques titllades de *“feudalismo industrial”* en el vocabulari lerrouxista.

Aquest però, no era el model de tots els industrials de colònia –Ignasi Terrades ja va destacar-ho a l'analitzar el cas de l'Ametlla de Merola– i creiem que tampoc era el model de Prat de la Riba, que apostava per un catolicisme social més liberal, més proper als valors de la seva família, propietaris rurals de Castellterçol, defensors de les institucions tradicionals del món rural on la «masía» és vista com un model d'organització,

no solament de la producció sinó també de l'organització jeràrquica de la família, del dret civil català, però lluny de l'integritat religiós, del carlisme ideològic, i també del catalanisme catòlic tradicionalista. Un model de colònia que encaixava completament amb els valors d'un dels industrials paradigma dels nous temps, modern, cosmopolita, emprenedor, innovador en els camps més potents de la indústria catalana i espanyola, Eusebi Güell i Bacigalupi (1846 -1918), que no era un industrial tèxtil qualsevol, que lluia fent de mecenes dels artistes més innovadors del seu temps, i que alhora feia de polític destacat del nou corrent del catalanisme, i que veu en la seva colònia, una oportunitat per assajar una nova experiència, la de fusionar el món industrial i el món rural per obtenir un híbrid que sumi el millor de les dues formes de vida i de treball. A la mateixa memòria de la Colònia Güell, del 1910, queda palesa la intenció del fundador: *"Túvose en cuenta que [era] un poderoso medio de resolver la cuestión obrera en muchas industrias al ponerlas al lado de la población agrícola o rural y unir la mente de ambas. El obrero industrial comunica a su padre y hermanos agricultores el espíritu de progreso y éstos en cambio mantienen en el industrial el espíritu de la tradición que mantiene el respeto a la propiedad"*(43). Quines colònies esdevenen models per a Prat i Güell?

Les colònies industrials europees, del socialisme utòpic al paternalisme.

Les primeres colònies industrials, les *factory towns*, van néixer a Anglaterra a finals del S.XVIII quan les fàbriques es van instal·lar fora de les ciutats, en zones rurals, properes als rius per aprofitar l'energia hidràulica⁽⁴⁴⁾; una mica més tard, a començaments del XIX, també es van desenvolupar a França, Bèlgica i Itàlia. Les condicions de vida i treball dels pobles-fàbrica anglesos eren tan dolentes⁽⁴⁵⁾ com les que oferien les grans i mitjanes ciutats industrials, i de l'estudi i anàlisi crític d'unes i altres en van sorgir les propostes del socialisme utòpic

Cadbury plc es una prestigiosa empresa multinacional d'alimentació, especialment de dolços, confiteria i refrescs, que té la seva seu corporativa a Londres (ARXIU ARB).

Imatges de la colònia de Cadbury (ARXIU ARB)

per un costat i les de les colònies paternalistes d'altre, i totes van plantejar alternatives al model industrial vigent com a resposta a les necessitats de la nova classe obrera que patia les conseqüències de la densificació urbana, l'explotació fabril i la degradació moral.

Entre els socialistes utòpics destaquen especialment els francesos; el polític i historiador de la Revolució francesa Louis Blanc (1811-1882) va proposar la creació de tallers cooperatius, erigits i finançats per l'Estat, per suprimir la producció capitalista i assegurar el dret dels obrers al treball. Henri de Saint-Simon (1760-1825), que va ser l'inspirador de les cooperatives obreres i encarnava el prototip d'esperit il·lustrat creatiu i visionari, va

imaginar una societat dirigida per allò que va denominar com la "classe industriosa". Charles Fourier (1772-1837) somiava amb una societat harmoniosa on homes, dones i nens, agrupats en "falansteris", ho compartien tot. Étienne Cabet (1788-1856), va publicar l'any 1842 *Viatge a Icaria* de notable influència en el moviment socialista i anarquista amb notables experiències als EEUU.

De ben segur que de tots els socialistes utòpics, fou l'anglès Robert Owen (Newton, Gales, 1771-1858)(46) el propietari de la fàbrica tèxtil New Lanark, a Escòcia, el que va poder materialitzar el seu somni. El reconeixement internacional el va portar a proposar, el 1823, la creació de colònies comunistes a Irlanda com a remei per a posar fi a la misèria del país, i el 1825 va comprar 8.100 ha de terra a Indiana (EE. UU) i va fundar-hi la Comunitat de New Harmony(47), un llarg i apassionant viatge des de la filantropia empresarial, passant pel socialisme utòpic i culminant en el mesianisme social.

L'èxit de New Lanark va fer que molts empresaris anglesos, especialment els de la zona de Lancashire, adaptessin el model d'Owen traslladant les seves fàbriques fora de les ciutats a les zones rurals veïnes, situades en un espai comprès entre Liverpool, Leeds i Birmingham. La cronologia posa en evidència la celeritat del fenomen: 1847 Copley crea *Copley mills* a Halifax; 1851 Titus Salt funda *Saltaire*; el 1853 els germans Wilson comencen la construcció de Boroumburgh a l'entorn del negoci de la fabricació d'espelmes que van convertir a la Prices's Patent Candle Company en la productora més gran del món; el 1859 Edward Akroyd crea Acroydon a Halifax.

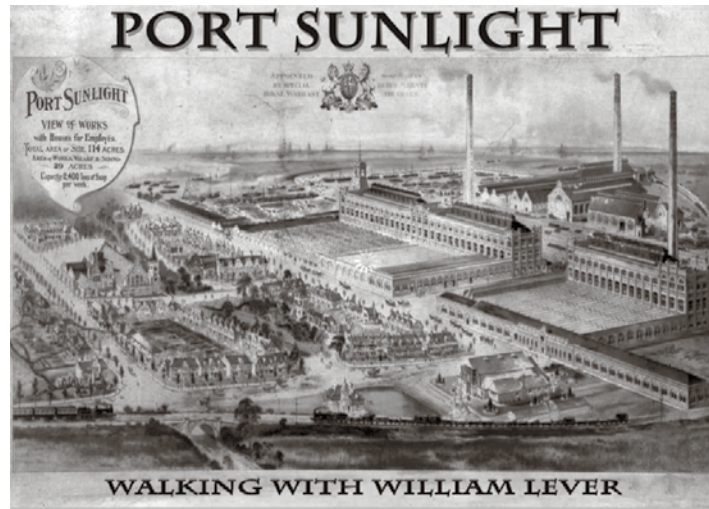
La segona tongada de trasllats i fundació de colònies, que s'inicia el 1879 i s'allarga fins els primers anys del s. XX, és la que ens interessa especialment, perquè hi trobem els models que destaca Prat de la Riba. Repassem primer la cronologia: el 1879 Cadbury trasllada la fàbrica de xocolata de Birmingham a Bournville; el 1888 William Lever abandona Warrington per crear la famosa colònia-ciutat jardí de Port Sun-

light, prop de Liverpool. Aquestes dues colònies, juntament amb Carrow colony, situada a prop de Norwich són els exemples de Prat. No són però els únics, el 1889, Joseph Rowntre, filantrop quàquer i un dels empresaris més importants dels sectors de la xocolata i de la confiteria juntament amb Cadbury, inicia la fundació de New Earswick, primer traslladant la fàbrica i després, entre 1902 i 1904 construint els habitatges i els serveis. Altres grans industrials anglesos van fer el mateix viatge, de les ciutats a les zones rurals ben comunicades, com per exemple el fabricant de sabates Clarks que abandona Glastonbury.

El socialisme utòpic francès i anglès es va començar a difondre a Catalunya als anys trenta del s. XIX a través del periòdic barceloní *El Vapor* (48), que el 1835 va publicar una sèrie d'escrits sobre la qüestió. Van interessar especialment les idees de Saint-Simon que van tenir en el metge higienista Pere Felip Monlau un dels màxims seguidors i impulsor del moviment higienista (49) a Catalunya i Espanya, i que el 1856 ja aconsellava traslladar "las grandes manufacturas y talleres de alguna consideración a los pueblos rurales" al temps que parlava de "colonias fabriles". Les idees de Cabet van agrupar a una colla d'intel·lectuals que liderats per Narcís Monturiol apostaven per la implantació progressiva i pacífica d'un comunisme integral en una societat democràtica, connectant amb el republicanisme democràtic i obrerista d'Abdó Terrades. Les idees del socialista francès Proudhon van arribar a Espanya de la mà d'escriptors vinculats al republicanisme polític, com és el cas de l'escriptor i periodista Fernando Garrido (1821-1883) i del seu amic també escriptor i periodista Sixto Cámara (1825-1859), o el mateix Francesc Pi i Margall (1824-1901).

Les colònies angleses model de Prat de la Riba

Les colònies que Prat considerava que eren exemple d'imitació a Catalunya no són cap de les franceses, encara menys les d'Estat Units, i tampoc la mítica New Lanark, que evidentment hauria

La construcció de Port Sunlight es va iniciar el 1888 per acollir els treballadors de la fàbrica de sabó dels germans Lever. (ARXIU ARB)

Port Sunlight té 900 edificis catalogats i el 1978 fou declarat Patrimoni de la Humanitat (ARXIU ARB)

de conèixer, especialment aquesta última que s'havia convertit en un centre d'atracció turística, visitada per 3.000 persones entre 1795 i 1799. Tots aquests exemples eren experiències de l'anomenat Socialisme Utòpic, i per tant no podien ser, de cap manera, model per a la Catalunya que volia el conservador Prat de la Riba.

El mateix Prat de la Riba reconeix, que es va interessar pel tema de les colònies després d'escoltar la conferència que va fer Joan Josep Permanyer i Ayats (50) el 1895 com a president de l'Acadèmia de Legislació i Jurisprudència de Barcelona, on va afirmar que colònia industrial

era una institució adequada per a educar els obrers en unes noves costums i tradicions i per a poder "transformar su alma", destacant la "virtualidad regeneradora" de les colònies que "hoy se organizan y funcionan en distintos puntos de Cataluña y principalmente en nuestras cuencas hidrográficas. El hecho es cierto. La iniciativa privada, en parajes antes casi desiertos, encierra días, semanas y aun meses, bajo una sola llave, en el sentido material de la palabra, millares de personas de todos sexos y edades, familias enteras, en una palabra, una población de obreros con sus directores, mayordomos y capataces, sus abacerías, sus comercios, su asistencia facultativa y hasta su cura de almas, todo bajo una

misma dirección y bajo el imperio de una voluntad soberana" (51).

Permanyer era un home de prestigi, professor d'Història del Dret a la facultat de Barcelona del qual Prat havia sigut alumne. Prat va passar de l'interès al coneixement a partir de diferents camins que li van permetre posicionar-se sobre el tema i convertir-se en un dels defensors del sistema. De Permanyer deuriem ser les primeres informacions, que de ben segur va completar i enriquir amb la recerca d'informació de les colònies que a finals del s. XIX ja estaven en ple funcionament a les conques fluvials del Ter, Freser, Cardener i Llobregat. Com a jurista coneixia la legislació espa-

Carrow colony fou un complex industrial destinat a la fabricació de mostassa, un producte que va fer milionari a Jeremies James Colman i als seus descendents (ARXIU ARB)

nyola sobre el tema i els resultats de la seva aplicació a Catalunya. De ben segur que també algunes visites i converses amb persones que molt tenien a veure amb el tema de les colònies com és el cas d'Eusebi Güell i de Ferran Alsina, com veurem més endavant. És ben sabut que dedica la seva obra cabdal, on desplega la defensa del sistema de colònia, a l'industrial Güell, la única referència concreta que tenim, a tota l'obra de Prat de la Riba, a una colònia industrial i a un empresari de colònia.

Prat de la Riba va decantar-se per elogiar tres colònies angleses que va presentar com a models a seguir. Prat les va conèixer a partir de fonts indirectes, més concretament d'un article publicat a la revista francesa *Revue d'Economie Politique*, especialitzada en la publicació de temes econòmics. L'autora de l'article era Amelia Sarah Levetus, una de les primeres dones economistes d'Europa; titulada *“Quelques fabriques modèle en Angleterre”* (52), Prat el va conèixer(53) i el va comentar el 1897. L'article de l'economista anglo-vienesa és, de ben segur, fruit de la recerca bibliogràfica que va fer per preparar la publicació, ampliada, de la seva tesi doctoral, i que com les converses amb Ferran Alsina i Joan i Eusebi Güell van ser decisives per a la redacció del capítol dedicat a les colònies i en general de tota l'obra *Ley Jurídica de la Empresa*. De les

descripcions de Prat de la Riba destaquen, en cadascun dels tres exemples, els trets més singulars:

- De la fàbrica de xocolata i cacau dels germans Cadbury, situada prop de Birmingham, ocupava a 2.000 obrers –300 homes i 1.700 dones–, *“jóvenes solteras o viudas de antiguos obreros de la casa”*, en descriu les instal·lacions, les condicions higièniques i del règim de treball –de dilluns a dissabte al matí– i en destaca que *«Hay además locales para los servicios religiosos, para la*

El 1880 vivien a Carrow colony 2200 persones en el que esconsiderà una de les colònies modèliques d'Anglaterra. (ARXIU ARB)

enseñanza de niños y de jóvenes, para la celebración de meetings; salones de billar, hospital, parque, juego de cricket de 10 acres de extensión, pista para las bicicletas, piscina para los ejercicios de natación, asilo para las jóvenes huérfanas 6 alejadas de su familia y una sociedad musical compuesta de 40 miembros.»

- *“Sunlight soap”*, després coneguda com a Port Sunlight, situada a prop de Birkenhead, una de *“las colonias obreras destinadas a acrecentar el poderío industrial de Inglaterra”*, n'explica l'horari i el règim de treball. Destaca que els habitatges disposaven d' *“instalaciones de gas, agua fría y agua caliente”*, un model d'habitatge més propi de les classes mitjanes força acomodades que es considerava oportú per exercir una *“influencia civilitzadora”*, i alhora esdevenir un antídote front a la monotonia del treball i de l'espai fabril. La colònia obrera també constava d'instal·lacions per a desenvolupar les *“aficiones artísticas musicales y atléticas de los obreros”*, entre les que destacaven el teatre per a representacions dramàtiques, musicals i conferències, el club de cricket i bitlles, la sala de lectura, l'institut per als joves, l'escola per a les nenes, en què s'ensenyava *“corte y confección,*

de guisar, de cuidar enfermos y de taquígrafia”, i el club social per als joves. Sunlight destacava també perquè la colònia es governava per un consell escollit pels mateixos treballadors i per tenir una colònia germana a Connecticut, als EE.UU, impulsada per Eliot Barrows el 1877.

- El tercer exemple, Carrow colony, situada a prop de Norwich, comptava amb 2.200 obrers, fills d'antics obrers, que gairebé heretaven el lloc de treballs dels seus avis i pares... com una gran família. De les instal·lacions annexes en destaca que *«Hay en ella salones de lectura, biblioteca, sociedad musical, dispensario, Servicio médico, caja de ahorros, servicio de incendios, escuelas de niños, clases nocturnas para obreros, clases de dibujo, de modelado, de agricultura y de jardinería, y de economía doméstica y de cocina para las jóvenes; solares para el lawn-tennis, el foot-ball y el cricket, círculos obreros, círculos de jóvenes, etc.»*

Ferran Alsina, Eusebi Güell, Prat de la Riba i Anglaterra.

No menys importants i significatius alhora de definir el model de colònia industrial són els contactes que mantenia amb l'industrial Eusebi Güell i sobretot

amb el polifacètic Ferran Alsina (1861-1907) que fou un tècnic tèxtil dels més destacats del seu temps i amb el qual es coneixien des de l'època del Centre Català i de la Lliga Catalanista. Alsina s'havia format a Anglaterra i a Alemanya fet que li va permetre millorar el teler de pana inventat per Barrau i aplicar mètodes de treball i d'organització anglesos quan, a partir de 1889 passà a dirigir el Vapor Vell de Sants, mètodes que provocaren l'oposició dels treballadors i per els quals fou víctima d'un atemptat anarquista el 1891. Abans havia intentat, mogut per un ideal de reformisme social, impulsar la creació de la Cooperativa Primera del Ter, aplicant els criteris del cooperativisme liberal, en el qual veia una possibilitat d'acabar amb la conflictivitat social que havia generat la industrialització ⁽⁵⁴⁾.

Alsina era l'home de confiança d'Eusebi Güell, la seva mà dreta. L'industrial, instal·lat en una posició discreta, parlava per boca d'Alsina i també, de ben segur, de la de Prat de la Riba quan aquest escriu i després amplia i publica la "*La Ley Jurídica de la Industria*" (55). D'aquesta manera Güell podia navegar en tots els fronts de la política catalana i espanyola. L'industrial es va envoltar d'una colla d'intel·lectuals i artistes que li proporcionaven el que ni la seva formació pràctica, d'enginyer industrial, ni els seus viatges de formació i de plaer per Europa, no li podien donar. Entre aquesta colla de privilegiats destaquen també l'arquitecte Antoni Gaudí i el poeta Jacint Verdaguer. Prat de la Riba va haver de renunciar a aquest ambient privilegiat (56), quan inicià el 1905, la seva carrera política.

En aquest ambient, Anglaterra era molt més que el país de la revolució industrial. Eusebi Güell fou, com altres fills de famílies nobles i burgeses, un dels privilegiats que van fer el que s'anomenava aleshores el "*Tour Europeo*" o "*The practical tourist*" pels principals centres Industrials d'Anglaterra, França, Bèlgica, Holanda o Alemanya, viatge que els homes de cultura completaven també amb la visita a Itàlia. El seu pare, Joan Güell Ferrer (1800-1872), també va

Joan Josep Permanyer i Ayats (Barcelona, 1848 - 1919) polític i jurista català, i defensor dels sistema de colònia. (ARXIU ARB).

viatjar a Anglaterra el 1846 on va aprendre el sistema de fabricació de la pana, va comprar màquines i va contractar tècnics anglesos per posar en marxa el Vapor Vell de Sants; el 1854 i davant la difícil situació de la indústria tèxtil, es va plantejar tancar la fàbrica però el seu soci, Josep Sol i Padrís, s'hi oposà. Güell marxà novament a França una temporada, i Sol i Padrís es va quedar, però fou assassinat el 2 de juliol del 1854 a la fàbrica El Vapor Vell. Quan la situació es tranquil·litzà, Güell tornà a Barcelona. Aquest viatge, especialment el que fa l'Eusebi, el 1884 acompanyat d'altres fills d'industrials catalans, el porten a visitar les principals colònies angleses suara esmentades, i més concretament New Lanark, Saltaire, i Port Sunlight, on coneix de primera mà les experiències dels socialistes utòpics però també els exemples paternalistes.

La colònia Güell beu d'aquesta experiència, dels consells de

Ferran Alsina, de les pròpies reflexions de Güell, i sobretot de l'adaptació dels models a la realitat concreta i específica. No podem oblidar que la colònia Güell no és l'única –tot i que si la més complexa– que construeix Eusebi Güell; Llobregat amunt, prop de les fonts i a redós de la que fou la gran fàbrica de ciment portland del Clot del Moro, també va construir una petita colònia que, aprofitant la proximitat de la Pobla de Lillet, li va permetre estalviar-se la construcció dels habitatges obrers. El seu sogre, el Marquès de Comillas –Eusebi Güell es va casar el 1871 amb Isabel López i Bru, filla d'Antonio López y López–, impulsa la construcció de les colònies mineres de Bustiello, a Aller (Astúries) i d'Orbó (Palència).

La importància dels viatges d'estudi –pels fills dels empresaris també d'espionatge industrial– fou tan valorat per la classe dirigent que el 1902 es van institucionalitzar amb la creació de la *Junta de Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas*, que subvencionava estances de joves estudiants per Europa. Anglaterra era també el mirall del primer

sindicalisme com ho demostra el viatge que van fer representants del sindicat cotoner de les Tres Classes del Vapor a la regió industrial de Lancashire l'any 1889, la memòria del qual fou editada i dedicada al Foment del Treball Nacional en un clar intent d'oferir solucions que poguessin engrescar a la gran patronal catalana (57).

Al costat d'aquests viatges d'estudi hi hem de sumar els de feina, que portaven als empresaris i tècnics catalans "*los estudios realizados por empresarios catalanes en centros de formación de Inglaterra, Francia, Bélgica y Alemania, la llegada de técnicos de estos países a empresas catalanas, la constitución de empresas comerciales dedicadas a la importación y venta de maquinaria, tanto catalanas como extranjeras, la creación de sucursales de empresas extranjeras en Cataluña y los contactos directos con empresas constructoras de los países europeos más desarrollados fueron los mecanismos principales para la recepción de esta tecnología necesaria para la continuación del proceso de modernización de la industria textil, lo que llevó a las empresas de este sector a cubrir sus necesidades de maquinaria con un 90% de maquinaria de importación*" (58). És el cas, per exemple, de Josep Puig i Llagostera, el fill de l'amo de la fàbrica de Can Broquetes, la futura colònia Sedó, que entre 1864 i 1867, va anar almenys quatre vegades a Anglaterra i a França, i que l'any 1865 va situar el seu germà Francesc a la casa anglesa David & Eckersley per tal que, quan retornés a la fàbrica d'Esparreguera, hi apliques els procediments observats i apresos allí (59).

La colònia de Prat de la Riba

Sens cap mena de dubte que la colònia que defensa Prat de Riba és la colònia Güell, no només perquè el seu estudi teòric està dedicat al seu mentor i protector, sinó també i molt especialment perquè la *Ley jurídica* es el corpus doctrinal, la síntesi del pensament de Güell i d'Alsina, convertit en proposta legislativa de la mà d'un jove advocat que, en ple període de formació, s'està convertint també en l'ideòleg i el polític de la Lliga Regionalista. També és un

intent d'aconseguir recuperar la legislació⁽⁶⁰⁾ favorable a l'establiment de colònies industrials, que com hem comentat, s'interromp el 30 de juny de 1892 deixant exempta dels beneficis a la colònia Güell⁽⁶¹⁾. Responent a l'allau de crítiques i requeriments per part dels ajuntaments que es sentien perjudicats per la concessió d'estatuts de colònia el 1885 comença un període de rigidesa en el procediment de concessió, limitació dels privilegis— des de l'exempció fiscal fins al compliment del servei militar o les llicències gratuïtes d'armes— i d'inspeccions.

Tot i que Prat de la Riba no arriba a fer una crítica directa de la supressió de les lleis que havien afavorit circumstancialment l'aparició de les colònies industrials, però les seves argumentacions en defensa d'aquesta forma d'assentament industrial i obrer significaven una velada desaprovació de les mesures restrictives que havien provocat la suspensió de la llei. Així interpreta Clua la dura crítica que Prat fa al funcionament de l'Estat liberal espanyol quan afirma: *“En la cuestión que nos ocupa, la misión del Estado debiera limitarse á facilitar cuantos medios tuvieses á mano, á las entidades internacionales inferiores, para que éstas, cada una en su esfera y en su medida de su potencia, pudiesen llevar á feliz término esta difícilísima empresa”*⁽⁶²⁾. Al final del seu estudi Prat proposava, en 51 articles, els fonaments essencials per a la redacció d'una futura llei industrial, i el 48 demanava que l'Estat concedís grans avantatges que estimulessin i facilitessin la fundació de colònies industrials, en definitiva demanava el restabliment de la legislació de 1868, però evidentment adaptada al fet industrial.

Prat ni era l'únic que defensava aquesta recuperació, també hi feia Pere Estasen i Cortada (1855-1913) advocat, filòsof, economista i geògraf català, considerat el sociòleg evolucionista més important a l'Espanya de finals del segle XIX⁽⁶³⁾, a la seva obra *Derecho Industrial en España*, publicada el 1901 on afirmava: *“Creemos que el criterio que se nota de algún tiempo a esta parte denegando a las colonias Industriales los bene-*

Les fàbriques de New Lanark van treballar fins el 1968. Després d'un període de decadència, el 1975 es va crear la *New Lanark Conservación Trust* que impulsà la conservació de la colònia, convertint-la en un gran centre de turisme cultural declarat Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO. (ARXIU ARB)

ficios de las agrícolas, es equivocado, y es indispensable que se adopte una de los dos términos siguientes: o dotar una ley de colonias Industriales, o conceder todos los beneficios de las agrícolas.

Per obtenir l'estatut calia, sobretot, haver iniciat el procés en la primera etapa de la legislació i sobretot tenir molta paciència per fer front a la lentitud de l'administració espanyola, enfeïnada a resoldre les sol·licituds de colònies agrícoles que també arribaven a Madrid en quantitats impressionants —a Andalusia es van concedir 673 estatuts de colònies agrícoles a la província d'Almeria, 267 a Huelva, i 247 a Tarragona, en aquest cas concentrades especialment als municipis de Tivisa amb 23 concessions, d'Aiguamúrcia amb 22, Tortosa amb 20, Montmell amb 14, Amposta amb 11, i Catllar, Montreal, Perelló amb 10—. Encara calia una altre cosa prou important, i és que el projecte fos realitat,

és a dir que existís la fàbrica, els habitatges, els serveis, i sobretot que aquests estessin ubicats en una zona rural— d'aquí la importància en categoritzar les distàncies als nuclis urbans—. Sabem que la llei va despertar moltes expectatives entre els industrials catalans i espanyols i que el ministeri va quedar desbordat davant l'allau de peticions, que van superar, en pocs anys les tres mil, i de les quals només van obtenir l'estatut 147, 19 de les quals eren barcelonines, 3 de Girona, 6 de Lleida i 6 de Tarragona; el centenar restant, concretament 108, es van concedir a establiments repartits per la resta de províncies espanyoles, destacant en nombre les 16 de Granada, les 13 de Logronyo i les 10 de Màlaga, bona part de les quals eren concessions per indústries agroalimentàries (farineres, producció d'oli, aiguardent o sucre, i també un bon nombre dedicades a l'explotació de recursos minerals. La llei es va convertir, pel govern, en un mal de cap i es va passar de posar limitacions a la seva anul·lació definitiva el 1892.

Ens cal aprofundir en l'estudi d'aquests centenars d'expedients denegats per saber perquè i quants van ser desestimats, quin nivell de desenvolupament urbànic i de serveis teòric oferien, i al mateix temps poder saber quins

industrials es volien acollir als avantatges de l'estatut colonial abans de 1892, i quins no. També fins a quin punt funcionaven les inspeccions per comprovar "in situ", per exemple, les distàncies als nuclis urbans o que certament l'empresari que havia construït més de 100 habitatges havia complert amb l'obligació de construir l'església, de mantenir el capellà, metge, manescal, mestre de nens i nenes, etc., que durant deu anys l'estat en pagaria el sou... També, i no menys important, quins procuradors en feien el seguiment burocràtic als despatxos dels ministeris i també, quins ressorts polítics feien servir per obtenir les concessions, i si els diputats i senadors catalans a Madrid jugaven algun paper destacat alhora de aconseguir resolucions favorables. Els Rosal i els Pons van apostar clarament per fer política en el marc dels partits dinàstics; Güell va fer una clara aposta pel catalanisme de la mà de la Lliga Regionalista.

I finalment, les colònies catalanes

Els estudis recents han posat en valor la riquesa del fenomen de les colònies industrials a Catalunya i estan demostrant que, més enllà de les colònies tèxtils, i sobretot de les més grans, conegudes, reconegudes i estudiades, i de la concentració al peu del Llobregat i del Ter, existeixen colònies mineres, agrícoles, cimenteres, químiques i tèxtils escampades pel país on, en la segona etapa de la industrialització es van aprofitar recursos i on, aquest procés d'industrialització va requerir també urbanització.

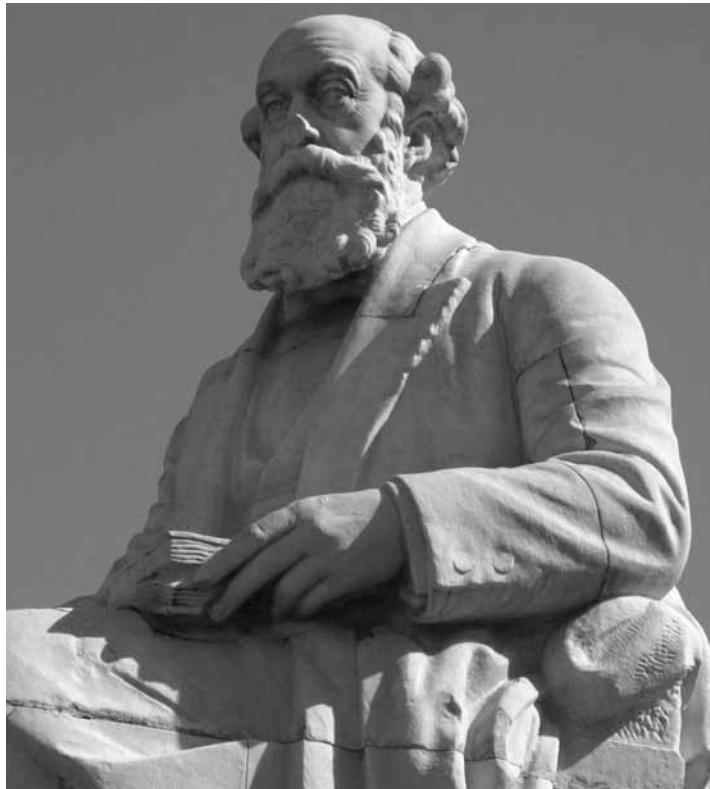
Alguns d'aquests nuclis industrials de zones rurals, molts pocs, es van poder acollir als beneficis de la *Ley de Colònies de 1868*, i a més dels beneficis van obtenir el nom, *colònia industrial*, i una categoria superior. Les concessions, publicades pels empresaris i la premsa de l'època, mal vistes pels ajuntaments afectats, van despertar l'interès de tothom. Van sovintejar les visites de periodistes, i els seus articles foren comentats, copiats i reinterpretats per la nombrosa premsa de l'època, molt especialment per la premsa

obrero que va fer el seguiment de la conflictivitat del període 1880-1900 a les valls fluvials colonitzades i que va identificar, de seguida, l'estatut de colònia com un nou sistema d'opressió de la classe treballadora.

Foren ells, els crítics i també els defensors, i no només Prat de la Riba al convertir la colònia Güell en el model, els que van començar a qualificar aquests nuclis industrials construïts en zones rurals com a colònies, per què la gent del país, abans i ara, els anomena sense l'epítet colònia: L'Ametlla de Merola, Cal Pons, Cal Rosal, Viladomiu Vell, Viladomiu Nou, La Sedó i només quan cal especificar que no són pobles ni ciutats, és quan deien i diem que són colònies. Semblantment passa al Ter i el Fresser, amb colònies tant desenvolupades i indiscutibles com Borgonyà, El Pelut, La Farga Bebié per exemple, o les més discretes i fins i tot oblidades, lluny del Llobregat i del Ter, com és el cas de La Fàbrica prop del Pont d'Alentorn (Artesa de Segre), o la Mata de Pinyana (Alguaire). Excepció excepcional, la de la colònia Güell.

Des que han despertat l'interès d'historiadors, geògrafs, economistes, i sobretot quan han esdevingut reconeguts elements del patrimoni industrial i per tant recurs i/o producte de turisme cultural, objecte de novel·les i pel·lícules, que el concepte colònia s'ha generalitzat, s'ha valoritzat i ha sorgit també el debat sobre quines són colònies i quines no, superat el debat contemporani entre detractors i defensors, i el debat sobre els orígens paternalistes o energètics. Per això ens agrada tant la definició de Jeroni Martin(64) quan diu que: *"Una colònia industrial és una concentració de fàbrica, habitatges d'obrers i serveis al marge dels nuclis urbans. Es tracta d'una realitat industrial particular, diferent de les fàbriques convencionals. I per tant, la historiografia ha de ser sensible a aquesta especificitat"*.

No podem confondre colònies industrials amb polítiques paternalistes, impulsades també per grans empreses en diferents moments de la llarga història industrial i fins i tot avui, i concretades en la construcció d'habitatges que

El monument a Eusebi Güell presideix la plaça de la colònia (ARXIU ARB).

sempre han contribuït a obtenir alguns dels objectius empresarials que també interessaven als industrials de colònia: disposar de mà d'obra, addicional i fidel, i presentar la política d'habitatges com una acció filantròpica amb clars interessos propagandístics. Les polítiques paternalistes dels propietaris de colònies són operacions a llarg termini, cares de temps, en inversió econòmica –oferta de serveis– i en recursos humans –per a l'adoctrinament de la mà de capellans i mestres, però també de generacions de treballadors de colònia–, per aconseguir que l'"obrer" esdevingui un assalariat estable, treballador –és a dir productiu, rendible– i dòcil. El sistema de colònia era vist com un bon instrument de regeneració de la classe treballadora i un mitjà per a enaltir els valors de la disciplina, el treball, la família, la tradició i la religió. Les colònies no són únicament centres de treball, sinó llocs adequats per a l'educació, l'esbarjo, per a fomentar la religiositat i els valors de la vida tradicional. Els treballadors que no s'hi adapten abandonen la colònia per iniciativa pròpia o per força; amb un ofici après podien

anar a treballar a una fàbrica de poble o a la ciutat, fins i tot provar sort a l'altre riu, que és el nom amb què la gent del Llobregat berguedà i del nord del Bages anomenen el Ter; i a l'inrevés, els del Ter respecte al Llobregat. (65)

Notes

- Jordi Solé Tura, que dedicà la seva tesi doctoral a l'anàlisi de l'obra de Prat de la Riba i que va editar Edicions 62 en català el 1967 amb el títol *Catalanisme i revolució burgesa*, un llibre que, polèmiques polítiques a part sobre la interpretació del paper de la burgesia catalana en la formació del catalanisme, presentava a Prat de la Riba com un defensor del sistema de colònia al considerar que presentava la colònia com l'únic sistema per solucionar el problema de la "qüestió social". Enric Jardí qüestiona aquesta interpretació al considerar "que per a Prat de la Riba la colònia industrial no era la solució a la qüestió social, sinó una solució més, recomanable, sobretot, en els casos en què els treballadors s'havien degradat de debò" a *Les doctrineries jurídiques, polítiques i socials d'Enric Prat de la Riba*, a Institut d'Estudis Catalans, Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, III, Barcelona 1974, p. 148. És Ignasi Terrades qui a *"Les colònies industrials. Un estudi entorn del cas de l'Ametlla de Merola"*, publicat a Barcelona l'any 1979 per l'editorial Laia,

SA, i reeditat i ampliat a Manresa pel Centre d'Estudis del Bages el 1982 amb el títol *"La qüestió de les colònies industrials. L'exemple de l'Ametlla de Merola"*, qui li dona la categoria d'apòleg. Posteriorment, els estudiosos que han analitzat les colònies qualifiquen a Prat de la Riba com ideòleg.

- Entre la molta bibliografia sobre Prat destaquem: JARDÍ, E.: *Prat de la Riba, home de govern*, Barcelona 1973; *Les doctrineries jurídiques, polítiques i socials d'Enric Prat de la Riba*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1974; i del mateix autor *El pensament de Prat de la Riba*, Barcelona, 1983. BALCELLS, A., PUJOL, E. i SABATER, J.: *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*, Institut d'Estudis Catalans/Proa, Barcelona 1996. BALCELLS, A. i AINAUD DE LASARTE, J.M.: *"Enric Prat de la Riba. Obra Completa"*, Ed Proa/ Institut d'Estudis Catalans, 1998, vol. I, II i III. L'obra de Prat també ha estat analitzada per SANTA-MARIA BALAGUER, F.X.: *Prat de la Riba i la institucionalització d'un model de cultura catalana: l'obra cultural i pedagògica*, Tesi doctoral presentada a la Facultat de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport de la Universitat Ramon Llull, Barcelona, Febrer de 2010, 4 volums.
- "Miscelánea Jurídica", Revista Jurídica de Catalunya 1897, III, p.493-497.
- El treball de Prat fou publicat a Barcelona per la Libreria de Penella y Bosch amb el títol de *Ley Jurídica de la Industria. Estudio de filosofía jurídica seguido de Bases para la formación de un Código industrial*.
- D'aquesta primera etapa de joventut, i complementàries a les publicacions esmentades, Prat va tractar el tema de la qüestió social en, almenys tres articles més: "El seguro y la crisis de la familia obrera", a *Miscelánea Jurídica publicada a la Revista Jurídica de Cataluña*, 1896, II, p. 35-40, on comentava un article de M. E. Cheysson, "Les assurances ouvrières" publicat a la revista *La Réforme Sociale*, número 1 d'octubre de 1895; "Las Écoles ménagères en Bélgica", a *Miscelánea Jurídica publicada a la Revista Jurídica de Cataluña*, 1896, II, p. 618-619, fa referència a l'obra de M. Rombaut i els efectes que les condicions de treball dels grans centres obrers tenien en la vida diària de les famílies obreres; i "Desarrollo de la legislación industrial y social en Inglaterra", a *Miscelánea Jurídica publicada a la Revista Jurídica de Cataluña*, 1897, III, p. 22-25, una ressenya sobre l'article d'E. Stocquart, publicat a la *Revue du droit public et de la science politique*, sobre les solucions legislatives i socials que s'havien

- donat a Anglaterra en les transformacions de la vida industrial. Molt destacable es la publicació "Los jurados mixtos para dirimir las diferencias entre patronos y obreros y para prevenir y remediar las huelgas", memòria premiada per la *Real Academia de Ciencias Morales y Políticas de Madrid el 1900* i publicada a Madrid el 1901 per la Imprenta del Asilo de huérfanos.
- 6.- INTRODUCCIÓ, p. 16 a, BALCELLS, A. i AINAUD DE LASARTE, J.M.: "Enric Prat de la Riba. Obra Completa", vol. I.
 - 7.- Sobre la legislació colonial espanyola PANIAGUA, A. *Repercusiones sociodemográficas de la política de colonización durante el siglo XIX y primer tercio del XX*, Madrid 1992. SERRA i ROTÉS, R.: "Les colònies industrials i les lleis de colònies", a *L'EROL* núm.86-87, Berga 2005, p. 10-12. SERRA i ROTÉS, R.: "Les colònies del Llobregat: industrialització i urbanització", a *Colònies Industrials. Catàleg de l'Exposició*, Barcelona, Museu d'Història de Catalunya 2009, p.134-151; SERRA i ROTÉS, R. "Les colònies industrials a Catalunya", a *Catalan Historical Review* 4, Barcelona, IEC, 2011, p.241-254.
 - 8.- BENET, J. i MARTÍ, C.: "Barcelona a mitjans segle XIX. El moviment obrer durant el Bienni Progressista (1854-1855)", Vol. I, Barcelona, Ed. Curial, 1976.
 - 9.- SERRA ROTES, R.: "Empresaris i obrers a les colònies tèxtils durant el període 1898 - 1923", a *Actes V Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya*, Manresa 17 i 18 d'octubre de 2000. Barcelona, Col·legi d'Enginyers, 2002. ENRECH, C.: "El Pla contra La Muntanya. La crisi de la indústria fabril del pla i la colonització fabril de la muntanya (1874-1904)", Lleida, Edicions de la Universitat de Lleida i Patronat Josep Lladonosa, 2003. Del mateix autor, "Indústria i Ofici. Conflicte social i jerarquies obreres en la Catalunya tèxtil (1881-1923)", Cerdanyola: Publicacions de la Universitat Autònoma, 2005; "Les colònies industrials i el projecte social paternalista", a *L'Erol*, 86-87, Berga 2005, p.17-21. Les aportacions més recents corresponen a NOGUERA CANAL, J.: *Industrialització i caciquisme al Berguedà (1868-1907)*, Tesi doctoral presentada a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, desembre 2013, p. 51-64.
 - 10.- OLLER i VILA, J. : "Les lluites obreres de 1890" a *L'EROL*, núm.: 32, Berga 1990, p. 27-31. TORNAFOCH, X.: "Política i premsa periòdica al Berguedà durant la primera etapa de la Restauració (1875-1898). Les dissidències: Obrerisme, Carlisme i Catalanisme", a *Dovella* núm. 11, Juliol 1991, p. 9-15. RODRIGUEZ CALLEJA, M.: "El 1er de Maig a Catalunya (1890-1918) afirmació, lluita i festa", Tesi doctoral presentada al Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona, 2012.
 - 11.- SERRA ROTES, R.: "Empresaris obrers a les colònies tèxtils durant el període 1898 - 1923", a Actes V Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya, Manresa 17 i 18 d'octubre de 2000. Barcelona, Col·legi d'Enginyers, 2002.
 - 12.- MARÍN SURROCA, J.: *Condicions de vida i de treball de la classe obrera i conflictivitat social al Ripollès 1900-1923*, Ripoll, Consorci Ripollès Desenvolupament, 2006. MARIN SURROCA, J: *Conflictivitat i pau socials a les colònies industrials: l'oasi artificial, a Colònies Industrials. Catàleg de l'Exposició*, Barcelona, Museu d'Història de Catalunya 2009, p.152-165.
 - 13.- És el temps dels atemptats anarquistes que van llevar la vida a Cánoves del Castillo, que fou tirotejat i mort el 1897 al balneari d' Arrasate (Guipúscoa) com a revenja pels afusellaments dels condemnats al consell de guerra del procés de Montjuïc; el de Carnot president de la III República francesa, que morí el 1894 a Lió ; o el de l'emperadriu Isabel d'Àustria, la popular Sissi, que fou assassinada el 1889 a Ginebra.
 - 14.- ABELLÓ I GÜELL, T.: "L'anarquisme als països de parla catalana: entre el sindicalisme i la propaganda (1868-1931)", *Catalan historical review*, 3, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 2010, p. 213-225.
 - 15.- PADRO I MARGÓ, J.: *Fundació i inicis de la colònia Güell a El pas de la societat agrària a la industrial al Baix Llobregat*, a cura d'Àngel Calvo, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Abat Oliva, 1995, p.542-546.
 - 16.- GABRIEL SIRVENT, P.: *Classe obrera i sindicats a Catalunya, 1903-1920*, Tesi de doctorat presentada a la Facultat de Ciències Polítiques, Econòmiques i Comercials de la Universitat de Barcelona, 1981.
 - 17.- GARCIA BALAÑA, A.: "Indústria i ordre social: una lectura política del treball cotoner a la Barcelona del segle XIX", a *Quaderns d'Història* núm.6, Barcelona 2002, p. 51-73.
 - 18.- Comisión Obrera Catalana: *Memoria descriptiva redactada por la Comisión Obrera Catalana nombrada para estudiar el estado de las fábricas de hilados y tejidos de algodón en Inglaterra*, Barcelona 1889.
 - 19.- GARCIA BALAÑA, Albert, p. 56
 - 20.- JACOB, J.: "La Iglesia catalana y la Comisión de Reformas Sociales. La posición de la Iglesia catalana ante la cuestión social (1883-1903)", en *El Reformismo social en España. La CRS*, Córdoba, Cajasur, 1987, p. 115-126. Per conèixer la importància del Catolicisme social a la Catalunya de principis del s. XX, BENGOCHEA, S.: "El Catolicisme social a Catalunya (finals del segle XIX-1919)", a *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*. Barcelona, núm. 9 (1999) , p. 129-148, i la seva tesi doctoral "Patronal catalana, corporativismo y crisis política, 1898-1923", presentada a la Universitat Autònoma de Barcelona l'any 1991.
 - 21.- CASALS, R.: *La Colonia Viladomiu Vell (1868-1935)*, Centre d'Estudis i Difusió del Patrimoni Industrial, Terrassa 2002. La introducció a les memòries del rector de Viladomiu R. Serra Rotes comenta el protagonisme dels capellans de colònia. El bisbe de Vic Josep Morgades i Gili (1882-1899) fou administrador apostòlic del bisbat de Solsona entre 1891-1895.
 - 22.- Lleó XIII demanà la unitat dels catòlics espanyols i aquesta crida va ser mal interpretada pels sectors integristes i carlins fins al punt que Lluís M. Llauder, director de *EL Correo Catalán*, va haver de cridar a l'ordre davant les protestes de l'integrisme, iniciades per cert a Gironella. PALOMARES, J.M.: "Aspectos de la «cuestión social» desde la iglesia espanyola", a *Historia Contemporánea* 29, Universidad de Valladolid 2005, p.671-690.
 - 23.- FAES DÍAZ, E.: "Claudio López Bru, Marqués de Comillas", Madrid, Marcial Pons Historia, 2009, p. 108-119.
 - 24.- Segons les Memòries d'Agustí Morta, citades per Terrades, pg. 15, sabem que també fan fer el pebrinatge a Roma quaranta treballadors de l'Ametlla de Merola. Per a més informació sobre els romeus de la colònia Rosal i el difícil viatge de tornada vegeu CARRERAS VILÀ, J.: "L'ex-vot mariner del Santuari de Queralt" a *L'EROL* núm, 43, Berga 1994, p. 31-34. SERRA ROTÉS, R.: "Antoni (1852-1911) i Agustí (1854-1909) Rosal Sala", a *Cien empresarios catalanes*, a LID. Editorial Empresarial, Madrid 2006, p. 2010-2014. Juli Francesc GUIBERNAU va publicar el 1894, una paròdia de la peregrinació obrera: *Pelegrins a Roma. Viatge bufo-tràgic en vers*. Foren molt més nombroses les publicacions que elogiaren el pebrinatge com per exemple *Roma, Asisy Loreto: memorias sobre la peregrinacion obrera española en la romeria del año 1894*, del berguedà Juan Canal y Gamisans, que amb 571 pàgines fou editat a Manresa per la impremta de J. Miralda.
 - 25.- Es va publicar a la "Revista Ca-
- tòlica de las cuestiones sociales", Año 1, Núm.4, Madrid, abril de 1895, p. 58-62.
- 26.- NOGUERA CANAL, J.: "Industrialització i caciquisme al Berguedà. 1868-1907", a Tesi doctoral presentada al Departament d'Història contemporània de la Universitat de Barcelona, Vol. I, pag. 50.
 - 27.- NOGUERA CANAL, Josep: *Berga en temps del Canal Industrial (1885-1900)*, Berga, Àmbit de Recerques del Berguedà, 1989, p. 46, nota 28.
 - 28.- FAES DÍAZ, E.: "Claudio López Bru, Marqués de Comillas", p.91 i 92.
 - 29.- NOGUERA CANAL, J.: *Industrialització i caciquisme al Berguedà. 1868-1907*, Vol. I, p. 50.
 - 30.- NOGUERA CANAL, Josep. *BERGA en temps del canal industrial (1885-1900)*, p. 43.
 - 31.- CLUA MERCADAL, J.: *Les colònies industrials*, Els Llibres de la Frontera, Barcelona 2001, p.213.
 - 32.- TERRADAS I SABORIT, I.: *Les colònies industrials*, p.78.
 - 33.- SALLARÉS y PLA, J.: *El trabajo de las mujeres y de los niños. Estudio sobre sus condiciones actuales*, Sabadell, Establecimiento Tipográfico de A. Vives, 1892.
 - 34.- MOLINER PRADA, A.: *Félix Sardá y Galvany y el integrismo en la Restauración*, a Servei de Publicacions de la UAB, Barcelona 2000, p. 246 i 247, nota. 443.
 - 35.- BONET, J. i MARTI, C.: *L'integrisme a Catalunya*, Editorial Vicens Vives 2000
 - 36.- DAUMAS, J. I. : *Les territoires de la laine: Histoire de l'industrie lainière en France au XIXe siècle*, Presses universitaires du Septentrion, 2004.
 - COFFEY, J.I. Léon Harmel, *Entrepreneur as Catholic Social Reformer Notre Dame*, Indiana. niversity of Notre Dame Press,, 2003.
 - 37.- Editor Imp. y Lib. Católica de la V., 1891.
 - 38.- Revista Católica, Año IX, junio de 1903, núm. 102.
 - 39.- La Vanguardia, 22 de abril de 1893.
 - 40.- FRADERA, J.M.: "El huso y la gaita. Un esquema sobre cultura y proyectos intelectuales en la Cataluña del siglo XIX", a *AYER* 40, 2000, p. 25-49
 - 41.- La periodista holandesa Suzanna Jansen, va donar a conèixer l'experiència de cinc generacions de la seva família vivint a la colònia de Veenhuisen en un llibre d'investigació periodística. La primera edició de *Het pauperparadijs, een familiegeschiedenis*, es del 2008. Traduït al castellà el 2014 amb el nom *El paraíso de los pobres*, ha popularitzat un tema que els especialistes pedagogs, educadors, historiadors havien estudiat en profunditat. Els grans

- exemples europeus d'experiències de pedagogia social relacionats amb el concepte de colònies agrícoles suïsses (l'institut agrícola de Hofwyl impulsat per Fellenberg), holandesa (protagonitzada per Van den Bosch amb la creació de La Societat Holandesa de Beneficència que entre 1818 i 1869 va arribar a tenir set colònies de pobres, entre elles Veenhuisen), i l'experiència francesa de Mettray, de gran influència a Anglaterra i Alemanya. SANTOLARIA SIERRA, F.: "Casas de familia y colonias agrícolas. Dos tendencias institucionales de la reeducación social en España (1900-1950)", a *Revista de Educación*, núm. extraordinario (2000), pp. 295-319. DEKKER, J.J.H.: "Entre Rousseau y el pecado original. El modelo holandés de protección de la infancia en el siglo XIX", a MOREU, A.C. y PRATS, E. (coord): *La educación revisada. Ensayos de hermenéutica pedagógica*, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona 2010, p.73-88.
- 42.- GABRIEL, P.: "Pobresa, conflicte i caritat en el pensament social català de la Restauració del segle XIX", a *Anuari Verdaguier 2011*, Dossier La mirada social de Verdaguier. De Caritat (1885) a En defensa pròpia (1897): estudis de literatura, història i art, a *Revista d'estudis literaris del segle XIX* Núm. 19 (2011), p. 227-270.
- 43.- PADRO I MARGÓ, J.: Fundació i inicis de la colònia Güell a El pas de la societat agrària a la industrial al Baix Llobregat, p.536-602.
- 44.- El conjunt de fàbriques de la vall del Derwent a Derbyshire (<http://www.derwentvalleymills.org/>) és, des del 2001 Patrimoni de la Humanitat. La construcció de fàbriques-molins en una zona rural va obligar als industrials a construir habitatges que van acabar essent nuclis industrials; el projecte protegeix 867 edificis entre els quals destaca Cromford Mill (Derbyshire) fundada per Richard Arkwright el 1771, Barrow Bridge (Halliwell, Bolton) o Quarry Bank Mill (Styal, Cheshire) del 1783, i que avui és un gran espai patrimonial per la National Trust (<http://www.nationaltrust.org.uk/quarry-bank/visitor-information/>).
- 45.- Salt, l'amo de Saltaire, era de Bradford –coneguda com la pitjor ciutat del món– on tenia cinc fàbriques. Owen, l'impulsor juntament amb David Dale de New Lanark, era de Manchester, i Lever, el propietari de Port Sunlight, de Liverpool. Aquestes ciutats, juntament amb Leeds, eren el bressol de la revolució industrial anglesa, conegudes arreu pels alts índex de mortalitat de la seva població i per les males condicions de vida i de treball dels seus habitants.
- 46.- GORDON, P.: "Robert Owen (1771-1858)", a *Perspectivas: revista trimestral de educación comparada* (París, UNESCO: Oficina Internacional de Educación), vol. XXIV, nos 1-2, 1993, págs. 279-297. ©UNESCO: Oficina Internacional de Educación, 1999 (<http://www.ibe.unesco.org/publications/ThinkersPdf/owens.pdf>)
- 47.- A més de *New Harmony* (Indiana), fundada entre 1824-1829 i que va reunir fins a 900 persones, cal destacar *La Reunión* (Texas) creada per Victor Considerant, deixeble de Fourier entre 1853-1875 i que era una gran explotació de 5.000 ha que finalment fou absorbida per la ciutat de Dallas; i Nauvoo (Illinois) creada per Etienne Cabet, amb 526 membres, un centenar dels quals eren nens. Singulars són també les experiències de la unió agrícola de *Saint Denis du Sig*, a la colònia francesa d'Argèlia, fundada per l'advocat fiurierista Jules Duval i que el 1850 arribà a tenir més de tres-cents membres. També el cas dels falansteris brasilers d' *Oliveira* (Brasil, 1841), fundat pel metge fourierista Benoît Jules Mure, i la colònia Cecilia (Brasil, 1890-1894), creada per anarquistes italians.
- 48.- *El Vapor: periódico político, literario y mercantil de Cataluña*, es va editar a Barcelona, entre 1833 i 1837.
- 49.- L'higienisme és una tradició científica i un corrent del pensament social que postula i indaga les relacions entre les condicions mediambientals i socials i les causes de morbiditat i mortalitat de les col·lectivitats humanes, i proposa, en conseqüència, mesures reformistes de medicina preventiva i polítiques de salut pública que, lògicament, impliquen molts àmbits de l'activitat pública i privada, des de l'urbanisme fins a l'alimentació o la sexualitat. PRATS, LL: *La Catalunya rànica. Les condicions de vida materials de les classes populars a la Catalunya de la Restauració segons les topografies mèdiques*. Barcelona: Altafulla, 1996.
- 50.- Joan Josep Permyner i Ayats (Barcelona 1848 - 1919) catedràtic d'història del dret espanyol i president de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya, fou un dels fundadors i dirigents de la Unió Catalanista i ponent de l'Assemblea de Manresa de 1892. Després s'afilià a la Lliga Regionalista i durant més de 20 anys fou degà del Col·legi d'Advocats de Barcelona.
- 51.- BALCELLS, Albert. AINAUD DE LASARTE, Josep M a "Enric Prat de la Riba. Obra Completa", Ed Proa/Institut d'Estudis Catalans, 1998, vol. II, p. 192.
- 52.- Era una dona singular; nascuda el 1853 a Birmingham en el si d'una família de joiers jueus apassionats per la cultura, va estudiar economia a les universitats de Birmingham i Cambridge, i el 1891 es va traslladar a Viena on va morir el 1983. Els seus estudis sobre cooperativisme i mutualisme a Anglaterra i a Escòcia es van publicar en diferents revistes europees així com els seus treballs sobre història de l'art i concretament sobre el moviment de la Sezezzio vienesa i dels artistes Gustav Klimt y Franz Stuck.
- 53.- Enric Jardí relaciona les revistes que Prat coneixia, una llarga llista on predominaven les franceses.
- 54.- CASANOVAS I PRAT, Josep: "La Cooperativa Primera del Ter (1881-1936). Una experiència de cooperativisme de producció", a *Ausa*, XVII, 137, Vic 1996, p. 209-224.
- 55.- GARCIA BALAÑA, Albert: "La fabricació de la fàbrica: treball i política a la Catalunya cotonera (1784 -1884)", Tesi doctoral presentada a l'Institut Universitari d'Història Vicens Vives de la Universitat Pompeu Fabra, Barcelona 2001, p. 20..
- 56.- Redactor del Memorial de Greuges com a membre del Centre Català, fundador de la Lliga Catalana i de la Unió Catalanista, present a l'Assemblea de Manresa de 1892 i home de la Lliga Regionalista però al mateix temps, un home compromès amb la Restauració que li oferia estabilitat pels seus negocis, que li garantia aconseguir una extraordinària acumulació de capital i, quan convenia, impulsava grups d'opinió contra les mesures lliurecanvistes, i compartint reivindicacions històriques i culturals, també sovint econòmiques i socials, amb els intel·lectuals del catalanisme. Amb tot va acceptar de grat el títol de Comte de Güell que amb el desig d'acostar-lo a la causa de la monarquia li concedí l'any 1908 el rei Alfons XIII. LAHUERTA, J.: *Antoni Gaudí 1852-1926. Arquitectura, ideologia i política*, Madrid 1993, p. 66-117 i 176.
- 57.- GARCIA BALAÑA, A.: "Indústria i ordre social: una lectura política del treball cotoner a la Barcelona del segle XIX", a *Quaderns d'Història* núm.6, Barcelona 2002, p. 51-73.
- 58.- DEU BAIGUAL, E. y LLONCH CASANOVAS, M.: La maquinària textil en Catalunya: de la total dependència exterior a la reducció de importacions, 1870-1959*, *Revista de Historia Industrial N.º 38. Año XVII. 2008. 3., p. 17 a la 49.*
- 59.- DOREL-FERRÉ, G.: "Energia hidràulica, un paràmetre essencial en la història industrial catalana. Nous materials d'estudi per a Can Sedó", *Materials del Ba.x Llobregat* núm. 2, tardor 1996, p 77-80. DOREL-FERRÉ, G.: «L'eau ou le charbon? L'alternative énergétique de l'industrie catalane au XIX siècle», a Homenatge al Doctor Jordi Nadal, «La industrialització i el desenvolupament econòmic d'Espanya», Barcelona, Universitat de Barcelona, 1999, pàg. 1057-1067. DOREL-FERRE, G.: "Essai de biographie patronale: Josep Puig i Llagostera et les siens », a *Quaderns d'història*, Barcelona, núm. 15 (2009), p. 243-254. GRACIA-DOREL, G.: Barcelone à l'écoute des puissances industrielles: les relations de La España Industrial avec la France et l'Angleterre, 1847-1868, Barcelona, *Quaderns d'Història* núm.11, « 004, p. 211-222.
- 60.- Per conèixer el procediment administratiu de concessió de l'Estatut de Colònia, la seva aplicació i l'evolució de la legislació vegeu CLUA MERCADAL, J.: Les colònies industrials, p.253-216.
- 61.- Josep Padró explica amb detall el procés complex que va viure l'expedient de la colònia Güell des de la presentació a la denegació final. PADRO I MARGÓ, J.: Fundació i inicis de la colònia Güell a El pas de la societat agrària a la industrial al Baix Llobregat, p.536-602.
- 62.- CLUA MERCADAL, J.: *Les colònies industrials*, p.209-211.
- 63.- ARTAL I VIDAL, F.: El pensament econòmic de Pere Estasen y Cortada, a *Revista de Historia Económica - Journal of Iberian and Latin American Economic History*, Año n° 7, Extra 2, 1989, p. 71-78.
- 64.- MARTIN, J.: "Les colònies industrials a la conca del Ter", a *Colònies Industrials*.
- 65.- SERRA i ROTÉS, R.: "Les colònies industrials i les lleis de colònies", a *L'EROL* núm.86-87, p. 10-12. SIERRA ALVAREZ, J.: El obrero soñado. Ensayo sobre el paternalismo industrial (Asturias 1860-1917), Siglo XXI de España Editores, S.A., 1990, p.73-121. SIERRA ALVAREZ, J.: De las utopías socialistas a las utopías patronales: para una genealogía de las disciplinas industriales paternalistas, *Revis. Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, No. 26 (Apr. - Jun., 1984), pp. 29-44.